

URTX

LA DEVOCIÓ A SANTA MARIA DEL REMEI A TÀRREGA

Josep Moran Ocerinjauregui

LA DEVOCIÓ A SANTA MARIA DEL REMEI A TÀRREGA

Abstract

La devoción a santa María del Remedio, asociada al orden trinitario, tuvo una gran expansión durante la edad moderna. En la parroquia de Tàrrega (Lleida), se le dedicó un altar, bajo el patrocinio de la familia Girona, la cual extendió esta devoción a una finca suya a la que dieron el nombre de Castell del Remei, donde construyeron un santuario con esta advocación, que ahora es patrona de la comarca de Urgell.

The devotion to Our Lady of the Remedies, associated with the Order of the Trinitarians, had a wide diffusion in the Modern Age. In the parish church of Tàrrega (Lleida) an altar was dedicated under the patronage of the Girona family, which also extended this devotion to their rural estate of Castell del Remei, named after it, where they built a sanctuary dedicated to this Virgin. Our Lady of the Remedies is now the patroness of the region of Urgell.

Paraules clau

Trinitaris, advocacions marianes, devoció popular, hagiotopònimia.

Introducció

El nostre interès per l'origen d'aquesta advocació i de la seva relació amb l'orde trinitari s'inicia precisament per la titularitat de la nostra parròquia de Santa Maria del Remei de les Corts, a Barcelona. Sabíem que hi havia estat introduïda a mitjan del segle XIX per un dels primers rectors, el trinitari exclaustrat Pere Pla, procedent del convent dels trinitaris calçats de Barcelona, avui parròquia de Sant Jaume, al carrer de Ferran, on encara hi ha la capella del Remei amb una bonica porta renaixentista. Per aquest motiu la creu trinitària, vermella i blava sobre fons blanc, apareix en la imatge de la nostra parròquia.

Però desconexíem l'origen de la relació entre l'advocació del Remei i l'orde esmentat; a més, no sempre és palesa aquesta relació; per exemple, en el cas del santuari del Remei de Caldes de Montbui, on l'orde de la Santíssima Trinitat no hi ha tingut cap casa ni cap relació.

Vam començar la investigació d'aquestes qüestions i al principi poc ens imaginàvem que cercant la bibliografia, com és habitual en qualsevol treball de recerca, hi trobaríem la feina pràcticament feta. És a dir que existeix el llibre que explica amb detall, i aportant-hi la documentació pertinent, tota la història d'aquesta advocació i de la seva extensió. Es tracta del llibre dels frares trinitaris Bonifacio PORRES ALONSO i Nicolás ARIETA ORBE, titulat *Santa María del Remedio* (Ed. Secretariado Trinitario, Córdoba, 1985).

Com que es tracta, però, d'un llibre no gaire conegut en el nostre àmbit, en farem un re-

sum i reproduïrem la informació que dóna sobre l'advocació del Remei a Tàrraga i la seva extensió al Castell del Remei per mitjà de la família Girona.

Inici

Segons aquests autors, fins a finals del segle XII no apareixen advocacions o títols especials associats a les imatges marianes, però a partir del segle XIII proliferen les advocacions, ja siguin relacionades amb una imatge concreta existent en un lloc, com en el cas de Montserrat o Núria a casa nostra, o amb una idea de caràcter piadós o al·legòric. Una d'aquestes advocacions és la del Remei, que com en el cas de les de la Pietat, la Misericòrdia o la Salut, sovint era associada a ermites i capelles annexes a hospitals i albergs, probablement en relació amb les epidèmies que hi hagué a partir de la gran pesta negra de 1348. Podem afegir que aquesta advocació pot haver estat inspirada o afavorida pel següent passatge bíblic del llibre de Tobit (6,7): "*tunc interrogavit Tobias angelum et dixit ei obsecro te Azarias frater ut dicas mihi quod remedium habebunt istae quae de pisce servari iussisti*" ("llavors Tobies va preguntar a l'àngel: Azaries, germà meu, contra quins mals són un remei el cor, el fetge i el fel del peix?"), el qual passatge forma part de l'antífona de l'ofici propi de sant Rafel. De fet, el mot *remedium* és freqüent en textos litúrgics; així, l'actual Missal Romà conté 26 oracions on apareix aquesta paraula;¹ antigament, el Sagramentari Gregorià, des del darrer decenni del segle VI, presentava una oració especial en la missa de la Purificació on la Verge era anomenada *Remedium praesens et futurum*.

¹ Haig d'agrair aquesta informació a Dom Alexandre Olivar, de Montserrat.

Per aquests motius l'advocació del Remei es va difondre cap al final de l'edat mitjana i començaments de l'edat moderna, quan li foren dedicats diversos santuaris i eremitoris; com per exemple, a Catalunya, el Remei de Caldes de Montbui, que hem esmentat, o el Remei d'Alcover.

El Remei de València

Una d'aquestes ermites dedicades a Santa Maria del Remei era situada extramurs de la ciutat de València, vora el camí del Mar, en el lloc ara anomenat Pla del Remei. Aquesta ermita i la casa annexa fou donada pel seu propietari, el mercader Ferran d'Aguilar, a l'orde de la Santíssima Trinitat, l'any 1504, perquè hi fundés un convent, el qual va mantenir l'advocació del Remei. Costejà el nou convent Ramon de Montcada, bisbe de Tarragona, de la família dels Montcada, la qual estava molt vinculada amb aquest orde des que dins els seus dominis d'Aitona (Lleida), a Vinganya, fou creat el primer convent trinitari en terres hispàniques l'any 1201 pel mateix fundador de l'orde, sant Joan de Mata.

El convent valencià molt aviat adquirí una gran importància dins de l'orde: el 1541 esdevingué cap de la província d'Aragó (que comprenia Aragó, Balears, Catalunya i València) i col·legi de teologia; a més, les nombroses gràcies pontifícies que aconseguí, van fer que tingués una gran projecció social, dins i fora de València.

La batalla de Lepant

El prestigi del convent valencià i de la seva advocació s'incrementà considerablement amb motiu de la batalla de Lepant. Un altre membre de la família Montcada, Miquel de Montcada,² assistí a aquesta batalla que tingué lloc el 7 d'octubre de 1571, precisament el mateix dia que el convent del Remei de València celebrava la seva festivitat. Per aquesta coincidència fou associat el triomf militar a la seva intercessió, i Miquel de Montcada demanà i obtingué del papa Pius V més gràcies per al convent valencià del Remei, que contribuïren a l'expansió d'aquesta devoció, la qual fou adoptada per tot l'orde trinitari; així mateix, Joan d'Àustria obtingué del papa Gregori XIII, el 1575, indulgència plenària per als qui visitessin aquest convent el 7 d'octubre.

Cal dir que aquesta advocació del Remei no fou l'única que s'associà al triomf de Lepant.

També hi cal esmentar la invocació a la Mare de Déu del Roser, associada a l'orde dominicà.

Sota ambdues advocacions, del Roser i del Remei, es desenvoluparen moltes confraries de caràcter parroquial. La festivitat del Roser fou fixada precisament el 7 d'octubre, o el primer diumenge d'aquest mes, i tingué una gran difusió.

Confraries del Remei

Pel que fa a les confraries del Remei, aquestes tenen un precedent en les de la Santíssima Trinitat, que des de l'any de la seva fundació, el 1198, anava fomentant l'orde dels trinitaris. Paral·lelament es crearen algunes confraries sota l'advocació de la Verge del Remei, que es difongueren durant el segle XVI i sobretot a partir del triomf de Lepant; en primer lloc la de València, l'any 1572 o 1573, i seguidament la de Mallorca, el 1574, també fomentades aquestes pels trinitaris.

Ambdues confraries i advocacions s'uniren al començament del segle XVII, i així apareixen en una butlla de Pau V de l'any 1620. Tingueren una gran expansió durant l'edat moderna dins i fora de la relació directa amb l'orde.

Difusió

Dins l'orde de la Santíssima Trinitat la devoció a santa Maria del Remei tingué una difusió molt àmplia en l'Europa catòlica, no solament en les terres hispàniques, sinó també en altres països com Itàlia, França i Bèlgica, encara que no tots els llocs de culte hi estiguessin relacionats directament, però aquesta devoció ha estat particularment intensa precisament en l'àmbit català i la seva àrea d'influència, com Sardenya. El 1688 els trinitaris calçats adoptaren santa Maria del Remei com a patrona principal; havent-se extingit la branca de l'antiga observança, els trinitaris descalços, que n'han recollit l'herència, han assumit plenament aquesta devoció i el patronatge.

Fora de l'orde de la Santíssima Trinitat el culte al Remei també ha tingut una àmplia difusió per Amèrica, sovint impulsada per mercedaris i franciscans.

Dia de la festivitat

Al principi no hi hagué un dia fix per a la festivitat; al convent de València se celebrava, com hem dit, el 7 d'octubre. Després de la

² Recordem que precisament al terç de Miquel de Montcada era adscrit en aquesta ocasió Miguel de Cervantes, el qual més tard, el 1580, seria rescatat del seu captiveri a Alger pel frare trinitari Juan Gil.

batalla de Lepant i dins l'àmbit trinitari es tendí a celebrar-la aquest dia, però per coincidència amb la del Roser es fixà preferentment el segon diumenge d'octubre, a partir del 1642. A Catalunya, on la relació de l'advocació amb l'orde és particularment intensa, generalment se celebra aquest dia.

Iconografia

En principi, les imatges de la Verge del Remei podien tenir representacions ben diverses, però en els casos que es relacionaven amb l'orde trinitari passaren a adquirir unes característiques determinades. Es tracta quasi sempre d'imatges dretes o lleugerament recolzades, coronades i amb l'infant Jesús al braç esquerre. Amb la mà dreta sol sostenir un ceptre i del braç penja una bossa o escapulari, que és un record de la bossa on els trinitaris guardaven els diners per a la redempció de captius. Tant a la bossa o escapulari com al pit de la imatge figura la creu vermella i blava de l'orde, que pot tenir, però, formes diferents; així, en les imatges relacionades amb els antics trinitaris calçats les creus són de vuit puntes amb perfils diversos, mentre que d'altres presenten una simple creu grega, amb els mateixos colors, que és pròpia dels trinitaris descalços.

A continuació reportem, traduïts, els articles referents a Tàrraga i el Castell del Remei del llibre esmentat de Bonifacio Porres i Nicolás Arieta.

Tàrraga (Lleida, bisbat de Solsona)

Tenim notícia de l'existència ja el 1591 d'una confraria de la Verge del Remei, establerta a la parròquia, sense que coneguem l'any precís de la seva fundació. En aquest any assisteix amb el seu tabernacle a la processó del Corpus, i des del 1598 també amb bandera pròpia. Cada any es renova l'elecció dels capitans que tenen cura de la festa i de l'administració dels fons. A l'Arxiu Municipal –C,13– hi ha un volum de comptes des del 1741 fins al 1833.

La imatge primitiva es féu malbé del tot al final del segle XVI, quan en enderrocar-se el campanar de l'església parroquial s'arruïnà del tot. Fins al final del segle XVII no es va acabar l'actual.

Una altra imatge que es venera en aquesta parròquia es troba en possessió de la família Maymó. És de talla, de fang cuit, restaurada fa 30 anys. Mesura devers 75 o 80 cm. Es presenta dreta sobre núvols, amb el nen en el seu braç esquerre en actitud de beneir.

Malgrat que no està vestida de trinitària, porta la creu tricolor posada al pit sobre la túnica; amb la mà dreta mostra un escapulari. Tot sembla indicar que pertany a la 2a meitat del segle XVIII.

El 1810-1814 Tàrraga sofrí, com la resta de les comarques catalanes, els estralls de la invasió francesa. Feia molts anys que la família Girona tenia cura de l'altar propi de la Verge del Remei a l'església parroquial. Essent llavors perseguit personalment pels invasors, Ignasi Girona i Targa, que s'acostava als 27 anys, es va refugiar rere l'altar propi de la Verge del Remei, demanant auxili en aquella tribulació, i d'aquesta manera va passar desapercebut a la recerca dels perseguidors. Com és natural, es va mostrar molt agraït al Senyor i a Maria Santíssima per aquest favor singular, i va explicar moltes vegades aquest fer als seus fills i nets, de manera que s'ha difós de boca en boca aquesta tradició.

Com que l'any 1835 corria perill de ser profanada l'església parroquial, aquest senyor Girona s'afanyà a anar a recollir la seva estimada imatge i emportar-se-la a casa seva.

Retornada la pau i la tranquil·litat a la ciutat, no es van resignar els Girona a despendre's del seu tresor preuat, de manera que van demanar permís per quedar-se aquesta imatge. A continuació van fer ofrena d'un altar nou i d'una nova imatge a la parròquia, que foren destruïts el 1936.

Encara que es pensa de reconstruir aquest altar del Remei, encara no li ha tocat el torn.

La imatge del segle XVIII actualment és honorada i venerada com es mereix, segons hem dit, a casa dels senyors Maimó i Martí, els quals es mostren dignes continuadors dels seus avantpassats.

La devoció a Tàrraga de la Verge del Remei es manifesta també d'una manera esplèndida en ocasió de l'aplec del Remei que se celebra el segon diumenge d'octubre, en què la ciutat s'aplega amb les multituds urgelleses i s'afegeix tot el dia a les festes del Castell del Remei –vegeu– amb la tramesa d'una nodrida representació.

Castell del Remei (Lleida, bisbat d'Urgell)

La finca, o explotació agrícola, anomenada Castell del Remei pertany al terme municipal de Penelles i a la parròquia de Boldú. S'hi venera, com a extensió de Tàrraga, una imatge de la Verge amb la creu blava i gules trinitària, entre vinyes que produeixen els

Figura 1 i figura 2.

vins de l'acreditada marca anomenada Castell del Remei.

Aquesta finca és propietat de la família Girona des del començament del segle XVIII; en aquesta època residien a Tàrrega des d'on es van traslladar a Barcelona després de la invasió francesa.

Quan Joan Girona i Agrafel, el fill gran d'Ignasi Girona (veg. Tàrrega) va convertir una de les cases de la seva finca del pla d'Urgell en castell -com ara es troba-, l'anomenà Castell del Remei en memòria i reconeixement a la Verge del Remei. En els baixos o cripta del nou castell s'obrí una capella, que encara existeix.

El juliol de 1936 els revolucionaris es van apoderar de la casa i de les terres de Castell del Remei i van profanar i cremar la imatge, que no tenia massa valor artístic.

Alliberat el castell el 8 de gener de 1939, i reparades en part les grans destrosses ocasionades per una explosió el dia 20 del mateix mes, el 19 de maig de 1940 s'hi va col·locar una imatge nova, obra de Manuel Martí i Cabrer, superior en mèrit artístic a l'anterior i a la mateixa de Tàrrega. És de

fusta i mesura devers un metre i mig. La creu trinitària serveix de fermall al pit; porta l'escapulari a la seva dreta.

El santuari actual, obra de l'arquitecte Antoni Fisas, i pintat al fresc amb gran mèrit artístic per Josep Obiols, fou construït el 1952-54 pels hereus de Josep Girona i Vilanova.

És d'estil neoclàssic. En els cinc altars laterals, els cinc misteris de goig. A l'absis de l'altar major, una al·legoria de tot l'univers lloant o pregant Maria. La cúpula airosa, amb vuit rosasses o ulls de bou, és rematada amb un campanar; la pintura és una al·legoria de l'eternitat. Els quatre triangles entre arcs que sostenen la cúpula representen quatre ulls de bou, pels quals apareixen àngels cantant i tocant la famosa pregària del Remei, la lletra de la qual apareix escrita al pis de la cúpula i als arcs del sostre.

La imatge que es venera en aquest santuari nou és una reproducció de la de Manuel Martí feta per l'artista Camps i Arnau.

Aquest santuari té capella pròpia.

L'al·ludida i coneguda pregària és la que ha fet famós aquest santuari a tot el pla d'Urgell.

Amb lletra d'Esteve Suñol i música del mestre Millet, fou composta expressament per al Castell del Remei el 1899, en acció de gràcies a la seva excelsa patrona després d'una greu malaltia de la senyora Amàlia Vilanova, vídua de Girona. Des de llavors s'hi ha vingut cantant, amb molta devoció per tots els fidels. Es pot sentir freqüentment per la ràdio i es pot adquirir en discos. Heus ací una estrofa:

Vós sou tota nostra vida i l'esperança
d'aquest Castell del Remei.
A vós prega i suspira ben confiada
tota la plana d'Urgell.

Celebren la festa el segon diumenge d'octubre amb un aplec molt concorregut de tots els pobles de la comarca. Al matí tenen missa de comunió, ofici cantat, cant de la pregària, besamans i repartiment de sopa als pobres. A la tarda, rosari, benedicció i reserva, cant de la pregària, besamans continu,

i hi desfilen de 6 a 7 mil persones. Hi ha precedit la novena de la Mare de Déu, el període de nou dies dedicats a la seva devoció”.

Finalment voldríem afegir que la imatge del segle XVIII, que segons el llibre de Porres i Arieta es trobava a Tàrrega a casa dels senyors Maimó i Martí, i que reproduïen (figura 1), és precisament la mateixa que ara es troba a l'església parroquial de Tàrrega (figura 2), sense cap rètol de la seva titulació, ni informació de la seva procedència.

Sembla que algú la hi va dur sense donar més explicacions, de manera que hom dubta fins i tot de la seva advocació, pensant que es tracta de la Mercè per la creu que porta al pit. Però en l'escut de l'orde de la Mercè, a més de la creu hi figuren les quatre barres reials, que no figuren precisament en aquesta imatge trinitària de Tàrrega, de llarga història. Val la pena que els targarins d'ara la coneguin.

Bibliografia

Novena a la Verge del Remei, patrona del Castell del Remei en el Pla d'Urgell (Tàrrega, Antonio Figueras, 1942; 1a ed. 1929).
CASANELLES FARRÉ, Enrique. *Tàrrega mariana*, al certamen de 1946 celebrat per l'Acadèmia Mariana de Lleida, primera part, p. 45-46.

Notas de Francisco Maymó, prevere, ST, 36 (1995), 212, p. 507-508.
Notes de Francesc Maymó, rector de Tàrrega; d'Alfons Font, capellà del Castell del Remei, i de Maria del Remei Escribós Girona, propietària d'aquesta finca i besneta d'Ignasi Girona, p. 400-401.